

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
Тацієнко Наталії Леонідівни на дисертаційну роботу
Терпан Ірини Михайлівни
«Формування бюджету селянських господарств в умовах НЕПу
(1921–1929 рр.)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 Історія та археологія

Дисертаційна робота Терпан І. М. «Формування бюджету селянських господарств в умовах НЕПу (1921–1929 рр.)» є самостійним, завершеним та цілісним науковим дослідженням. Представлені у ньому історіографічний огляд, фактологічний матеріал, сформульовані теоретичні положення, висновки та узагальнення розширюють і доповнюють сучасне уявлення про особливості виробничого потенціалу селянських господарств в контексті бюджетоутворюючої діяльності означеного періоду. Критичне осмислення і неупереджене вивчення вітчизняного історичного досвіду НЕПу як одного із знакових етапів реформування системи господарювання в історії України ХХ ст., який був позначений помітними зрушеннями усталеної моделі радянської економіки, важливе для здійснення модернізаційних перетворень в сучасній аграрній політиці України, що дозволить уникнути помилок минулого та сприятиме налагодженню діалогу між державою та селянином.

Дисертантка на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, аргументувала теоретико-методологічні засади та використання обраних методів дослідження.

Доречним напрацюванням дослідження є визначення дисертанткою понятійно-категоріального апарату означеної проблеми. Передусім, це стосується ключового терміну «селянський бюджет» та його використання в контексті теми, що досліджується.

У дисертації всебічно досліджено механізм формування бюджету селянських господарств, практику збалансування фактичних витрат та доходів у розрізі соціально-економічних процесів, що відбувалися на селі у добу НЕПу. Особлива увага приділена аналізу виробничого потенціалу і доходності

селянських господарств як основи формування їх бюджетів та можливості визначити матеріальний рівень життя селян.

Серед джерел формування селянських бюджетів дисертанткою визначено такі основні галузі, що давали селянам доходи – рослинництво, тваринництво, птахівництво, допоміжні промисли та сезонні роботи.

У дослідженні дисертанткою доведено, що економічна спроможність як головний чинник бюджету селянських господарств, прямо залежала від площі наявної у них землі. А структура посівних площ селянських господарств під зерновими та іншими культурами безпосередньо залежала не тільки від врожайності та збору, а й від цінової кон'юктури. Встановлено, що майже кожне п'яте селянське господарство користувалося кредитом.

В роботі доведено, що у період НЕПу рослинницька галузь була не тільки основним видом господарської діяльності українських селян, а й виступала основною бюджетоутворюючою галуззю індивідуальних селянських господарств доколгоспного періоду. А понад половину загального показника валової продукції у грошовому вираженні складало рільництво, яке мало, зумовлені природно-географічними чинниками, місцеві відмінності. Вагомим чинником виробничого потенціалу селянських господарств була наявність худоби, яку в українському селі почали називати «товаром», оскільки саме худоба була еквівалентом вартості зернової продукції та й засвідчувала майновий статус селянського двору. Авторка зазначає, що худоба була своєрідним «рухомим капіталом» селянських господарств. Однак, незважаючи на абсолютне збільшення поголів'я великої рогатої худоби, відносний кількісний розвиток тваринництва значно відставав від природнього приросту населення. У дисертації з'ясовано, що доходи від тваринництва посідали друге місце після надходжень від рослинницької продукції, а абсолютна більшість поголів'я усієї худоби зосереджувалася в індивідуальних селянських господарствах, які в доколгоспний період були домінуючою формою організації сільськогосподарського виробництва в українському селі.

З'ясовано, що основу витратної частини бюджету більшості господарств становили затрати на харчування. Однак, окрім витрат на харчування та придбання непродовольчих товарів на селянські бюджети тяжким тягарем лягали податки, за рахунок яких суттєво поповнювався державний бюджет.

Висновки дисертації підтверджують новизну та оригінальність дослідження, вміння дисертантки осмислювати опрацьований матеріал, відтворюють розуміння обраної наукової проблеми.

Основні положення дисертації представлені в необхідній для захисту кількості публікацій, а саме в 11 наукових працях авторки. Практичне значення дисертації полягає у формулюванні основних положень, висновків та узагальнень, що суттєво розширюють і доповнюють сучасне уявлення про особливості виробничого потенціалу і діяльність селянських господарств з формування своїх бюджетів та практику збалансування фактичних витрат та доходів. Результати роботи можуть бути корисними при створенні узагальнюючих праць з аграрної історії України, наукової розробки її соціально-економічних аспектів, забезпеченні викладання лекційних курсів з новітньої історії України, підготовці монографій, навчальних посібників та підручників.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи Терпан І. М., вважаю за необхідне наголосити на деяких побажаннях, зокрема:

- дослідження має досить презентативну джерельну базу, яка ґрунтується на використанні періодичних джерел, опублікованих документів і матеріалів, законодавчих та нормативно-правових актів СРСР і УСРР, однак доречним було б доповнити архівні джерела, яких в роботі нараховується 58 справ (опрацьовано й залучено матеріали 9 фондів двох центральних державних архівів України та 4 фондів 3 регіональних державних архівів). Варто було б увиразнити роботу матеріалами з фондів обласних архівів, що дало б можливість прослідкувати регіональну специфіку проблеми, що досліджується;
- у підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» не висвітлено, який конкретно матеріал використано з архівів Вінницької, Харківської і

Черкаської областей. Не обґрунтований також вибір саме цих архівних установ, а лише зазначено, що вони репрезентують характерні особливості регіонів України;

- хотілося б в роботі побачити більше персоніфікованої інформації. Наповнення тексту історіями селянських родин, окремих селян в означений період збагатило б роботу та деталізувало б регіональні відмінності проблеми;
- дисертація містить незначні стилістичні помилки та технічні огріхи.

Проте висловлені побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження, яке виконане на належному науково-теоретичному рівні. Зважаючи на актуальність теми, новизну її постановки та вирішення дослідницьких завдань, обґрунтованість положень, наукову та практичну цінність, дисертація Терпан Ірини Михайлівни «Формування бюджету селянських господарств в умовах НЕПу (1921–1929 рр.)», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 і може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Рецензент:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини



Наталія ТАЦІСНКО

Ректор університету



Олександр БЕЗЛЮДНИЙ